

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2020, 4: 116-134

Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Nesih Yaklaşımı ve es-Sünenü'l-Kübrâ Adlı Eserinde Nesih İlişkisi Bulunan Bazı Hadis Örnekleri

Bayhakî's (d. 458/1066) Naskh Approach and Some Ḥadīth Examples with Naskh Connection in his book titled as-Sunan al-Kubrā

منهج البيهقي في النسخ ووقوع النسخ في بعض الأحاديث الواردة في كتابه السنن الكبرى

Sedat Yıldırım

Dr., Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ağrı/Türkiye
Dr., Lecturer, Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Studies, Ağrı/Turkey
seyildirim@agri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5758-8229

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 17.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.07.2020

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2020

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3965940>

Atıf / Citation / اقتباس : Yıldırım, Sedat. "Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Nesih Yaklaşımı ve es-Sünenü'l-Kübrâ Adlı Eserinde Nesih İlişkisi Bulunan Bazı Hadis Örnekleri / Bayhakî's (d. 458/1066) Naskh Approach and Some Ḥadīth Examples with Naskh Connection in his book titled as-Sunan al-Kubrā". *HADITH* 4 (Temmuz/July 2020): 116-134. doi.org/10.5281/zenodo.3965940.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Nesih Yaklaşımı ve es-Sünenü'l-Kübrâ Adlı Eserinde Nesih İlişkisi Bulunan Bazı Hadis Örnekleri

Dr. Sedat YILDIRIM

Anahtar Kelimeler:

ÖZ

Hadis

Nesih

Rivâyet

Beyhakî

es-Sünenü'l-Kübrâ

Nesih ilmi, hadislerin daha iyi anlaşılması ve hadislerin sebep, bağlam, zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde mülahaza edilmemesi için gereklidir. Aslında hadis literatürü incelendiğinde bu husus üzerinde çokça durulduğu ve nesih mevzusunun ilk dönemlerde de konu edinildiği görülmektedir. Beyhakî'nin de yazdığı bazı eserlerde bu konuya eğildiği, analizler yaptığı, tartışmalı bir şekilde aralarında nesih ilişkisi bulunan hadisleri irdelediği gözlemlenmektedir. Beyhakî, sıkı bir Şâfiî taraftarı olmakla birlikte hadis alanında kendi isminden söz ettiren bir muhaddistir. Zira Beyhakî birçok hadis yolculukları yapmış ve hadis ile ilgili birçok cem ve telif faaliyeti yürütmüştür. Beyhakî, bazı eserlerinde nesih ile ilgili özel başlıklar açmış ve bu başlıklar altında nesih hakkında önemli bilgiler vermiştir. Beyhakî Kur'ân-ı Kerim âyetleri ve hadisler için neshin olabileceğini fakat ne âyetlerin hadisleri neshetmesinin ne de hadislerin âyetleri neshetmesinin söz konusu olabileceğini; ancak âyet ve hadislerin kendi içinde birbirlerini neshedeceğini söylemiştir. Diğer taraftan Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ adlı eseri, birçok fikhî yorum ve tartışmaların aktarılması, Buhârî ve Müslim rivâyetlerinin delil gösterilerek benimsenmesi ve nesih konusunda birçok hadis nakledilmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu araştırmada, Beyhakî'nin nesih yaklaşımını pratikte görebilmek için es-Sünenü'l-Kübrâ adlı eserinde geçen ve nesih ile ilgili olan bazı hadis örnekleri tartışılmıştır.

Bayhakî's (d. 458/1066) Naskh Approach and Some Ḥadīth Examples with Naskh Connection in his book titled as-Sunan al-Kubrā

Keywords:

ABSTRACT

Ḥadīth

Naskh

Transmission

Bayhakî

as-Sunan al-Kubrā

The study of Naskh is a study that is essential for a better understanding of the ḥadīth and for preventing ḥadīth from being regarded independently of cause, context, time, and space. In fact, when the ḥadīth is examined literally, it is understood that this issue is emphasized a lot. As a matter of fact, it is seen that the subject of Naskh was the subject of the very early periods. In some of al-Bayhakî's work, it's been noticed that he focused on this issue intensely, made analyzes, and discussed the ḥadīths that were critical in terms of some similarities and differences. Although Abū Bakr Bayhakî is a strict Shāfi'ī supporter, his name is very popular in the field of ḥadīth. Bayhakî has opened some special titles about the prophecy in some of his works and conveyed significant information about the prophecy under these titles. He preferred the view that there might be a dissolution for verses and ḥadīths in the verses of the Qur'ān, but neither the verses revoke the ḥadīths, nor the ḥadīths revoke the verses, but they will cancel each other in themselves. Nevertheless, Bayhakî has even discussed some weak ḥadīths that have a Naskh relationship between them.

EXTENDED ABSTRACT

Bayhaḳī's (d. 458/1066) Naskh Approach and Some Ḥadīth Examples with Naskh Connection in his book called as-Sunan al-Kubrā

Naskh means decline and transfer. Its term meaning is canonical evidence's succeeding another one and becoming opponent to it. While this is alteration for us, for Allāh SWT it is explanation and declaration of a provision. Naskh between ḥadīths is when a ḥadīth's provision becomes obsolete due to another ḥadīth.

This study is about Bayhaḳī's naskh approach and naskh between some ḥadīths in his book titled as-Sunan al-Kubrā. Bayhaḳī is Aḥmad b. al- Ḥusayn b. 'Alī. He is known with Bayhaḳ niṣba. Bayhaḳ is a two-day far village of Nīshābūr. He was born in 384/994. He transmitted from many muḥaddiths of the time like al-Ḥākim al-Naysābūrī (d. 405/1015).

He travelled to Mecca, Medina, Baghdād and Kūfa and transmitted ḥadīths from rāwis there. He studied on taṣnīf, djam' and te'lif and wrote books. Bayhaḳī wrote as-Sunan al-Kubrā, Ma'rifat al-sunan wa al-āthār, Al-Asmā' wa-al-Ṣifāt, Nuṣūs al-Shāfi'ī, Dalā'il-un-Nubuwwa and many other books. Although he lived when political turmoil was common, he preferred to study and stayed away from them.

Being a muḥaddith and a Shāfi'ī faḳīh, Bayhaḳī endeavoured for Shāfi'iyya and advocated its superiority, and wrote valuable books accordingly.

This study aims firstly to determine methods and principles of Bayhaḳī, who is known as both a muḥaddith and a Shāfi'ī faḳīh, about naskh between ḥadīths and his contribution to 'ilm al- ḥadīth in terms of this naskh. Examples from some ḥadīths with naskh relation in as-Sunan al-Kubrā, which is a particular book for its ḥadīths, fiḳh evaluations and Bayhaḳī's transmission choice, will be given. We aim to present how Bayhaḳī practises principles he adapted about naskh-al- ḥadīths specific to certain ḥadīths. This study is important for determining a former muḥaddith and faḳīh scholar's naskh approach and for analysing ḥadīths with naskh relations.

To Abū Bakr Bayhaḳī, there is naskh in Qur'ān. A mansūkh provision is valid until abrogated. Allāh alone can abrogate His Own Book. So, ḥadīths cannot abrogate verses. Similarly, sunna can abrogate sunna. Therefore, nothing except sunna can abrogate sunna. Namely, verses and ḥadīths will be evaluated in itself in terms of naskh. Reporting from Shāfi'ī, Bayhaḳī says ḥadīths cannot dissent Qur'ān, however they can state lafz al-āmm and haas, naskh and mansūkh of Qur'ān.

Besides, Bayhaḳī indicates that a ḥadīth with no doubt of certainty cannot be mansūkh via tābi'un's opinions. Also, Bayhaḳī does not approve tābi'in Muṭarrif b. 'Abd Allāh's (d. 95/713) opinion that there is naskh between some ḥadīths considering it inappropriate. This shows that Bayhaḳī is sensitive about naskh and does not consider individual opinions.

Besides these we can say Bayhakî predicates the ḥadīth or meaning he chose about naskh arguments to certain presumptions. For example, Bayhakî adapts the principle that the ḥadīth he chooses about naskh should be from “Şaḥīḥayn”. Moreover, Bayhakî accredits more to opinions of people of Madīna and this may be about his approval of Imām Mālik's 'Amal ahl al-Madīna’ principle. Moving from these two examples, we can say that Bayhakî is not a fanatic muḥaddith and faqīh, he benefited from Ahl al- Ḥadīth and Ahl al-Ḥidjāz schools both in uṣūl and furūʿ subjects; that in any cases his formed axis on uṣūl al-Shāfiʿī; so he did not avoid benefiting from methodologies of schools and groups close to Ḥadīth and Sunna and that he is a comprehensive and inclusive muḥaddith.

Bayhakî gives the following information about ikhtilāf al- ḥadīth where naskh gains currency. When there is ikhtilāf between ḥadīths, if it is not possible to mediate/djam’ two ḥadīths, both are practised. If djam’ is not possible but naskh is determined between them, naskh ḥadīth is practised and mansūkh is abandoned. If not possible, then some other reasons (ṣaḥīḥ one, Aṣḥāb’s practice) are considered and a preference is made.

Bayhakî’s as-Sunan al-Kubrā is considered one of the greatest ḥadīth books. In the book – apart from ḥadīths with naskh relationship- ḥadīths were transmitted under certain topics and fiḥ aspects of transmissions are analysed. In his book, after Bayhakî analyses transmissions, tarīks and lafz, he presents various opinions on the subject and then prefers Shāfiʿī School’s opinion to others. On the other hand, in his book Bayhakî gives place to fiḥ-based opinions like al-Bukḥārī (d. 256/870) in bāb translations, and transmitted supportive information for his opinions.

Also, like author al-Ṭaḥāwī (d. 321/933), who interpreted ḥadīths to support Ḥanafīyya, Bayhakî interpreted ḥadīths in this way (for Shāfiʿīyya). Nonetheless, Bayhakî does not only present the evidence of Shāfiʿīyya, but also he transmits the evidence of dissenter opinions.

Key Words: Ḥadīth, Naskh, Transmission, Bayhakî, As-Sunan Al-Kubrā.

ملخص موسع

منهج البيهقي في النسخ ووقوع النسخ في بعض الأحاديث الواردة في كتابه السنن الكبرى

كلمة النسخ في القاموس تعني الإزالة والتبديل. أما في الاصطلاح فتعني رفع حكم شرعي سابق، بدليل شرعي متأخر عنه ومعارض له. إن النسخ بالنسبة إلينا هو التبديل، في حين أن النسخ هو شرح وبيان بالنسبة إلى الله تعالى. والنسخ بين الأحاديث يقع بإزالة حكم حديث سابق بحكم حديث لاحق.

موضوع دراستنا منهج البيهقي في النسخ وظاهرة النسخ في بعض الأحاديث الواردة في كتابه السنن الكبرى. البيهقي هو أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخراساني المشهور بالبيهقي، ولد في بيهق سنة 384 / 994. روى عن عدد كثير من المحدثين منهم الحاكم النيسابوري (405 / 1015).

سافر في طلب العلم إلى مدن اشتهرت بالعلم كمكة وبغداد والكوفة وروى أحاديث الرواة الموجودين هناك. ركز على دراسات التصنيف والجمع وألف العديد من الكتب. من أشهر كتبه، السنن الكبرى، معرفة السنن والآثار، والأسماء والصفات، نصوص الشافعي، دلائل النبوة، على الرغم من أن البيهقي عاش في فترة ساد فيها العديد من الاضطرابات السياسية، إلا أنه ابتعد عن مثل هذه الأحداث وفضل الاشتغال بالعلم والتأليف.

البيهقي إلى جانب كونه محدثاً كان أيضاً إماماً في الفقه الشافعي، دافع عن تفوق الفقه الشافعي وقام بتأليف العديد من المؤلفات القيمة في هذا المجال.

في هذه الدراسة، نهدف إلى تحديد الأساليب والمبادئ التي استند عليها البيهقي وما قدمه من مساهمة ذات قيمة في مجال النسخ في علم الحديث. بالإضافة إلى ذلك، سنقدم أمثلة من بعض الأحاديث في كتابه السنن الكبرى، هدفنا هو إظهار المبادئ التي تبناها البيهقي في الأحاديث التي وقعت فيها النسخ. نعتقد أن هذه الدراسة مهمة من حيث تحديد موقف البيهقي الذي كان عالماً وباحثاً في مجال النسخ، وتحليل الأحاديث التي وقعت بينها النسخ في كتابه. البيهقي يقبل النسخ في القرآن الكريم، وأحكامه تبقى نافذة حتى تنسخ بأحكام جديدة من القرآن الكريم نفسه، والآيات تنسخ بعضها بعضاً. والأحاديث لا تنسخ الآيات والسنة أيضاً مثل ذلك تنسخ بعضها بعضاً.

لا يوجد عامل آخر غير السنة يلغي السنة. وتعبير آخر الآيات والأحاديث في موضوع النسخ تعتبر بنفسها. يقول البيهقي نقلاً عن الشافعي إن الأحاديث لا يمكن أن تعارض القرآن، لكن الأحاديث لها طبيعة تبيين العام والخاص والناسخ والمنسوخ من القرآن.

من جهة أخرى أشار البيهقي إلى أن الحديث الصحيح لا ينسخ بقول التابعي بأي حال من الأحوال، من هذا الباب لم يقبل البيهقي رأي التابعي المطرف بن عبد الله (ت 713 / 95) ادعائه النسخ بين بعض الأحاديث. ونكتشف من هذا أن البيهقي حساس تجاه النسخ ولا يأخذ بعين الاعتبار بعض الآراء الفردية

بالإضافة إلى هذا، يمكننا أن نقول إن المفضل من قبل البيهقي في المناقشات حول النسخ كان قائماً على بعض القرائن. مثلاً البيهقي يرجح في النسخ حديث "الصحيحين" على غيرها.

ويرجح البيهقي آراء أهل المدينة حول النسخ أكثر من غيرها. وقد يكون هذا مرتبطاً بحقيقة أن البيهقي قبل "عمل أهل المدينة" كمبدأ.

بناءً على هذين المثالين، نعتقد أن البيهقي استفاد من مدرسة أهل الحديث ومدرسة أهل الحجاز في كل من القضايا الرئيسية والفرعية. ولكن على أي حال، كان محوره المذهب الشافعي. لذلك، يمكننا أن نقول أن البيهقي يحتضن ويحيط بأي طريقة ولا يتردد في الاستفادة من منهجيات المدارس القريبة إلى الحديث والسنة. إن البيهقي قد قدم لنا في مجال النسخ بعض المعلومات التالية: في حالة وجود تعارض بين الحديثين، إذا كان من الممكن إيجاد جمع بين الحديثين، فسيتم فعل ذلك. فإذا لم يكن من الممكن الجمع بين الحديثين، وتم الكشف عن ظاهرة النسخ بينهما، يتم التخلي عن الحديث المنسوخ في هذه الحالة. فإذا لم يمكن ذلك، فهنا يتم إجراء بعض التفضيلات من خلال النظر في الأسباب مثل أن يكون الحديث أكثر حجياً، مع تطبيق العديد من الصحابة له إلخ

يعتبر كتاب البيهقي المسمى بالسنن الكبرى أحد كتب الحديث الهامة، رتبت الأحاديث تحت عناوين ونقشت الجوانب الفقهية للروايات. تم فحص عمل البيهقي من حيث رواياته وطرائقه وكلماته، وقد شمل وجهات نظر مختلفة حول الموضوع، ثم فضل رأي الشافعي على الآخرين. من ناحية أخرى البيهقي أدرج آراء فقهية في التراجم مثل البخاري (ت. 870 / 256) وقدم معلومات داعمة لهذه الآراء. بالإضافة إلى ذلك إن البيهقي يأتي بالأحاديث ويشرح وفقاً وتأييداً للمذهب الشافعي كما أن الطحاوي الحنفي يأتي بها وفقاً وتأييداً للمذهب الحنفي.

الكلمات المفتاحية: الحديث ، النسخ ، الرواية ، البيهقي ، السنن الكبرى.

Giriş

Kur'ân'dan sonra ikinci kaynak olma özelliği taşıyan hadis, dünden bugüne aktüelliğini korumuş ve hiç gündemden düşmemiştir. Bu nedenden olsa gerek tarih boyunca hadisler yazılıp bir araya getirilmiş, tasnif edilmiş, kolay anlaşılması için şerh edebiyatı diye bir literatür oluşturulmuştur. Bu minvalde hizmet etmek için daha ilk dönemlerde gerek hadis metinlerini içeren hadis külliyatı eserlerinde gerekse hadis şerhlerinde birbiri ile çelişen (muhtelifu'l-hadis) rivâyetler ele alınarak irdelenmiş ve aralarında nesih ilişkisi bulunduğu tespit edilen hadisler için kayda değer yorum ve analizler yapılmıştır. Bu eserler arasında, Ebû Bekir Beyhakî tarafından yazılan ve hadisleri bâblarına göre (ale'l-ebvâb) tasnif edilen *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eser zikredilebilir. Nitekim bu eserde aralarında nesih ilişkisi bulunan birçok örnek verilmiş ve nesih hakkında önemli mülâhazalar serdedilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle hem muhaddis hem de fakih olma kimliğiyle nam yapmış Beyhakî'nin hadisler arası nesih konusunda izlediği metot ve prensipleri –ulaşılabilen eserlerinde araştırma yapılmak suretiyle- tespit etmek ve bu âlimin nesih ilmine olan katkısını ortaya koymak hedeflenmektedir. Ayrıca Beyhakî'nin eserleri arasında, içerdiği hadisler, fıkhi değerlendirmeler ve Beyhakî'nin rivâyet tercihi bakımından ayrı bir yere sahip olan *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eserde geçen ve aralarında nesih ilişkisi bulunan bazı hadislerden de örnekler verilmiştir. Çalışmanın gayesi Beyhakî'nin hadisler arası nesih hususunda benimsediği prensipleri, belli hadisler özelinde pratikte nasıl tatbik ettiğini göstermektir.

1. Beyhakî (öl. 458/1066)

Adı Ahmed b. Ali b. Hüseyin b. Ali'dir. Beyhakî nisbesi ile tanınmıştır. Beyhâk, Nîsâbûr bölgesi sınırları dâhilinde olup Nîsâbûr'a iki gün uzaklıkta bir köydür. Beyhakî 384/994 yılında dünyaya gelmiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1015) gibi dönemin birçok muhaddisinden hadis rivâyetinde bulunmuştur.¹

Ayrıca Mekke, Bağdat ve Kûfe gibi ilim diyarlarına seyahatler gerçekleştirerek orada bulunan râvîlerden hadis rivâyet etmiştir. Sonrasında tasnif, cem ve telif çalışmalarına yoğunlaşmış ve birçok eser kaleme almıştır. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Âsâr*, *el-Esmâ ve's-Sifât*, *Nusûsu's-Şâfi'*,

¹ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâûd v.dğr. (Bejrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985) 18/163-164. Öte yandan akademik düzeyde Beyhakî hakkında yapılan bir çok çalışma vardır. Yapılan bazı çalışmalar için bkz. Eyüp Yiğit, *İmam Beyhaki'nin Hayatı ve İtikadi Görüşleri*, (Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013); Mehmet Fatih Altunova, *Beyhaki ve Delailü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005; Nuri Topaloğlu, "Beyhakî Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 333-338; Veli Atmaca, "Beyhakî'nin, Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Önemi", *EKEV Akademi Dergisi* 11/30 (Kış-2007) 129-140.

Delâilu'n-Nübüvve ve daha bir çok eser Beyhakî'nin yazdığı eserler listesinde yerini almıştır.² Beyhakî birçok siyasi kargaşanın hâkim olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen, bu tür olaylarla ilgilenmeyerek ilimle meşgul olmuştur.³

Hadisçi olmasının yanında bir Şâfiî fakihî de olan Beyhakî, Şâfiî mezhebi için çok büyük gayretler ortaya koyarak, mensubu bulunduğu Şâfiî fıkhnın üstünlüğünü savunmuş ve bu alanda değerli eserler yazmıştır.⁴ Öyle ki İmâmu'l-Harameyn Ebû'l- Meâlî el-Cüveynî (öl. 478/1085) “Hiçbir Şâfiî fakihî yok ki Şâfiî'nin onun üzerinde minneti olmasın, fakat Ebû Bekir Beyhakî müstesna. Nitekim Beyhakî'nin, Şâfiî'nin (öl. 204/820) mezhebini desteklemek için yazdığı telifatı nedeniyle Şâfiî üzerinde minneti vardır” diyerek onun bu gayretlerinin önemine işarette bulunmuştur. Yine İmam Zehebî (öl. 748/1348) onun ilmî şahsiyetine ve ehliyetine temas etmek için “Şayet Beyhakî isteseydi kendisine bir mezhep kurabilirdi” demekten kendini alamamıştır. Birçok telifi bulunan Beyhakî, yetmiş dört yaşında 458/1066 yılında Nîsâbü'r'da vefat etmiş ve Beyhâk'a getirilerek defnedilmiştir.⁵

2. es-Sünenü'l-Kübrâ

Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ adlı çalışması, fıkha dair ihtiva ettiği hadis sayısı bakımından muazzam hadis kitaplarından addedilmektedir. Eserde belli konu başlıkları altında hadisler nakledilmiş ve rivâyetlerin fikhî yönleri ele alınmıştır. Beyhakî eserinde rivâyetleri; tarihleri ve lafızları açısından irdeledikten sonra konuyla ilgi muhtelif görüşlere yer vermiş ve daha sonra Şâfiî mezhebine ait görüşü diğerlerine tercih etmiştir. Diğer taraftan Beyhakî çalışmasında Buhârî (öl.256/870) gibi bâb başlıklarında fikhî görüşlerine yer vermiş ve bu görüşleri için destekleyici bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Tahâvî'nin (öl. 321/933) Hânefî görüşlerini desteklemek gayesiyle hadisleri yorumladığı gibi, Beyhakî'de de hadisleri bu yönde (Şâfiî mezhebi lehine) yorumlamıştır. Öte yandan Beyhakî kitabındaki bâbları Şâfiî âlimlerinden Müzenî'nin (öl. 264/878) *el-Muhatasar* adlı eserindeki bâb sıralamasına göre düzenlemiştir. Bununla birlikte Beyhakî sadece Şâfiî mezhebine ait görüşlerin delillerini zikretmemekte, aynı zamanda muhalif görüşlerin delillerini de aktarmaktadır.⁶

Öte yandan Beyhakî sıhhat dereceleri aynı olmayan birçok rivâyet nakletmiştir. Yer yer bir hükümün istinbatı nedeniyle daha önceden aktardığı hadisi tekrar nakletmiştir. Cerh yaparken tenkit ettiği râvînin hangi gerekçeyle cerh edildiği yönünde bilgi vermiştir. Bu tavrıyla da “cerhin müfesser olması” kaidesine de riayet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Beyhakî, *Sünen'inde* hadis rivâyeti ve

² Zehebî, *Siyer*, 18/165-166.

³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (*Muhakkik mukaddimesi*), thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1424/2003), 1/ 9-10.

⁴ M. Yaşar Kandemir, “Beyhakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1992), 6/61.

⁵ Zehebî, *Siyer*, 18/168-169.

⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/63-64.

hadisler arasındaki neshe temasın dışında, fıkhu'l-hadise yönelik açıklamalar ve ta'lîlü'l-hadîs gibi hususlara da temas etmiştir.⁷

3. Hadisler Arasındaki Nesih

Nesih kelimesi sözlükte zeval ve aktarma anlamına gelmektedir. Neshin ıstılah anlamı ise bir şer'i delilin, başka bir şer'i delilden sonra gelmesi ve ona muâriz olması demektir. Bu durum bize göre bir tebdil (değiştirme) özelliğini taşıyorken, söz konusu durum Allah Teâlâ'ya göre bir hükmün beyanı, açıklanması niteliğindedir.⁸ Hadisler arası nesih ise bir hadise ait hükmün sonraki bir hadisin hükmüyle öncekinin yürürlükten kaldırılmasına denir.⁹

Öte yandan hadisler arasındaki nesih ilişkisini konu edinerek kitap yazan ilk kişinin İbn Şihâb ez-Zührî (öl.125/743) olduğu söylenmekte ve daha sonra İmâm Şâfiî'nin bu alana kayda değer katkı sağlayan yazılar kaleme aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Sonra ki yüzyılda daha kapsamlı çalışmaların yapıldığı ve elimizde hadisler arası nesih ilişkisinden söz eden birçok eserin bulunduğu ise izahtan varestedir. Nitekim Muhammed b. Osman el-Ca'd (öl.301/913), Ahmed b. İshak el-Enbârî, (öl.318/930), Ebû Cafer Ahmed b. Nehhâs (öl.338/949), İbn Bahr el-İsbahânî (öl.322/934), Kasim b. Usbu' el-Kurtubî (öl.340/951) ve İbn Şahîn el-Bağdâdî (öl.385/995) gibi sonraki yüzyılda yaşamış daha birçok hadis ehli olan âlimler tarafından, hadisler arasındaki nesih ilişkisi hakkında eserler telif edilmiştir.¹¹ Ayrıca son dönemlerde hadisler arasında ki nesih ile ilgili yapılan birkaç çalışma da mevcuttur.¹²

4. Beyhakî'nin Nesih Yaklaşımı

Beyhakî sadece hadis "rivâyetiyle" meşgul olmayıp hadislerin dirayetinde de uzman bir muhaddistir. Nitekim Beyhakî hadislerde nesih ilişkisine yoğunlaşarak hadisleri ince bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Onun bu özelliği yazdığı eserlerde bariz bir şekilde görülmektedir. Mesela Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr* adlı eserinde "*Beyânü'n-Nâsihi'l-Hadîs ve'l-Mensûh*" isimli müstakil bir başlık açmış ve bu başlık altında benimsediği Şâfiî kaynaklı bilgileri aktararak, nesih konusunda nasıl bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Nitekim Beyhakî mezkûr eserinde şu bilgilere yer vermektedir: Kur'ân-ı Kerîm'de nesih söz konusudur. Mensûh olan bir hüküm neshedilinceye kadar geçerlidir. Allah'ın kitabını ancak Allah'ın

⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/65-66.

⁸ Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, thk. Heyet, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 144.

⁹ Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: M.Ü. İ.F.V.YA., 2015), 246.

¹⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Musa el-Hâzîmî, *el-İ'tibâr fi'n-nâsihi ve'l-mensûh mine'l-âsâr*, (Haydârabâd: Dâru'l-Meârifî'l-Osmanîyye, 1358/1939), 3. İmâm Şâfiî'nin nesih anlayışı için bk. Muammer Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 1-352.

¹¹ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn a'n esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, (Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, , 1941), 2: 1920.

¹² Bkz., Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsih Mensûh İlişkisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1968); Macit Yüksel, "Hz. Muhammed'den Sonra Nesih Meselesi" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 295-304; Hüseyin Esen, "Serahsî'nin Nesih Anlayışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010), 9-40.

kitabı neshedebilir. Dolayısıyla hadisler ayetleri neshetme kuvvetine sahip değillerdir. Bunun gibi sünneti de ancak sünnet neshedebilir. O halde sünnetin dışında, sünnetin hükmünü ortadan kaldıracak başka bir delil yoktur. Yani ayetler ve hadisler nesih bakımından kendi içinde bir değerlendirilmeye tabi tutulabilir.¹³ Beyhakî yine Şâfiî'den naklen Hadislerin Kur'ân'ı Kerîm'e muhalif olamayacağını fakat hadislerin Kur'ân'ın âmm ve hâsını, nâsîh ve mensûhunu beyan etme niteliği taşıdığını söylemiştir.¹⁴

Bu bilgilerin yanı sıra Beyhakî, bir hükmün neshedildiğinin tespit edilebilmesi için bazı ön bilgilerin olması gerektiğini düşünmektedir. Şöyle ki ona göre nesih ya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) buyruğuyla ya birbiriyle çelişen rivayetlerin vürut zamanının bilinmesiyle ya hadisi işiten sahabenin tanıklığıyla ya da âmmenin bilgisiyle tespit edilebilir.¹⁵

Öte yandan Beyhakî bazı hadisler için, emin olmadığı halde, bir ihtimale binaen de olsa neshi söz konusu etmiş ve hadisler arasında neshi tartışmıştır.¹⁶ Hadislerin neshedilmesinde sahâbî filini önemseyen Beyhakî, bazen de İbn Mesûd (32/652) gibi sahabîlerden olan bazı kişilerin görüşlerini isabetli görmemiştir. Nitekim Beyhakî, İbn Mesûd'un Müslümanların ittifak ettiği muavvizeteyn gibi birçok konuda ve âlimlerin neshedildiği mevzusunda ittifak ettikleri "namazda tatbik" konusunda muhalif davrandığını belirterek onun bu yönde olan görüşlerine katılmamıştır.¹⁷

Diğer taraftan Beyhâki, sübutu konusunda şüphe bulunmayan hadisin hiçbir şekilde tâbiîn görüşüyle nesh edilmeyeceğine işarette bulunmuştur.¹⁸ Ayrıca Beyhakî tâbiî Mutarrif b. Abdullah'ın (öl. 95/713) bazı hadisler arasında nesih olduğuna yönelik görüşünü yerinde bulmayarak kabul etmemiştir.¹⁹ Bu durum Beyhakî'nin nesih konusunda hassas olduğu ve bireysel düzeyde değerlendirilebilecek görüşleri dikkate almadığını ortaya koymaktadır.

Büyük bir Şâfiî âlimi olan Beyhakî, diğer fihhi konularda olduğu gibi nesih konusunda da İmâm Şâfiî'nin görüşlerine önem vermiştir. Ayrıca birçok yerde neshin olduğunu ispatlamak için Buhârî ve Müslim rivâyetlerini de referans göstermiştir.²⁰ Bu bilgilerin yanı sıra Beyhakî, nâsîh mensûh konusunda Medîne ehlinin Kûfe ehline göre daha bilgin ve donanımlı olduğunu söylemiş ve onların görüşlerinin daha muteber olduğuna işarette bulunmuştur.²¹

¹³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmutî Emin Kalacî, (Karâçî/Beyrût: Câmiâtü'd-Dirâsâti'l-İslâmîyye/Dâru Kuteybe, 1412/1992), 1/179.

¹⁴ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 1/117.

¹⁵ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 1/179.

¹⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/365-368.

¹⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/115.

¹⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 6/18.

¹⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 9/82.

²⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/445-447.

²¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/120; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 2/437.

Beyhakî, neshin gündeme geldiği ihtilâfu'l-hadîs konusuyla ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir. Hadisler arasında bir ihtilaf söz konusu olduğunda, şayet iki hadisin arasını bulmak/cem etmek mümkün ise ikisiyle amel edilir. Eğer hadislerin cem edilmesi mümkün olmayıp hadisler arasında bir nesih olgusu tespit edilirse böyle bir durumda nâsîh hadisle amel edilerek mensûh hadîs terk edilir. Bu da mümkün değilse bu defa da hadisin daha sahih olması, birçok sahâbînin uygulamasına mutabık olması vs. gibi bazı karineler göz önünde bulundurularak hadisler arasında tercih yapılır.²²

5. Beyhakî'nin es-Sünen'in'de Aralarında Nesih İlişkisi Bulunan Bazı Hadisler

Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ adlı eserinde nesih mevzuuyla ilişkili olarak birçok konuya değinilmiştir. Fakat bu çalışmada, makalenin sınırını aşmamak için belli örneklerle iktifa edilerek Beyhakî'nin hadisler arasındaki nesih konusunda izlediği yöntem hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

5.1. Guslü Gerektiren Bazı Haller

“Rasûlullah (s.a.s.) bir keresinde Ensâr'dan olan bir kişiyi çağırır. Bu kişi de başından su damlar bir vaziyette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanına gelir. Durumun farkına varan Hz. Peygamber (s.a.s.): “Herhalde seni aceleye getirdik.” diye sorar. O kişi de “evet” diye cevap verir. Ardından Hz. Muhammed (s.a.s.): “(Cima esnasında) Aceleye getirildiğinde veya inzal olmadığında sana gusül gerekmez. (Namaz abdesti gibi) Abdest al (yeter).” buyurur.²³ Görüldüğü gibi Beyhakî'nin naklettiği hadiste cima esnasında meninin akması durumunda guslün gerekmeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu bilginin Übey b. Ka'b (öl. 33/654 ?), Hz. Osman (öl. 35/656), Zübeyir b. Avvâm (öl. 36/656), Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656), Hz. Alî (öl. 40/661) gibi bazı sahabîler tarafından da dile getirildiği ifade edilmektedir.²⁴

Beyhakî daha sonra hadisin mensûh olduğunu, birçok rivâyeti referans göstererek ifade eder. Şöyle ki bu rivâyetlerde nakledilen bilgilere göre Hz. Muhammed (s.a.s.) cinsel organların birbirine değmesi veya dokunması durumunda gusül almanın farz olduğunu emretmiştir.²⁵ Hz. Ömer (öl. 23/644), Hz. Aişe (öl. 58/678) ve Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) söz konusu ruhsattan bahsedildiğinde bunu reddederek guslün iki cinsel organın birbirine geçmesiyle farz olduğunu söylemişlerdir. Yine on beş yaşındayken Hz. Muhammed'i (s.a.s.) gören Sehl b. Sad'ın (öl. 91/710) kendisine, Ubey b. Ka'b'ın

²² Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 1/180; 3/219.

²³ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/256; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, (Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye/Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1991/14129), “Hayız”, 345, 1/269; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâûd, Muhammad v.dğr., (Dimâşk: Dâru Risâleti'l-A'lemîyye, 2009/1430) “Teyemmüm”, 110, 1/382; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâûd v.dğr., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999/1420), 17/253.

²⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/254-255.

²⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/252-253.

söz konusu ruhsatın Hz. Peygamber tarafından ilk dönemlerde verildiği fakat daha sonra ruhsat kaldırılarak guslün alınması gerektiği yönünde emir verildiği şeklinde bir bilgi aktardığını söylemiştir. Dahası Beyhakî guslün gerekmediği yönünde bilgi veren Hz. Ali, Hz. Osman ve diğer sahabîlerin de Übey b. Ka'b gibi görüşlerinden vazgeçtikleri ve söz konusu durumda guslün gerekeceğini ifade ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Beyhakî konuyla ilgili tâbînden olan İbn Sirîn (öl. 110/728) gibi şahısların destekleyici görüşlerine de yer vermektedir.²⁶

Görüldüğü gibi Beyhakî mevzubahis hadisin mensûh olduğunu ispatlamak için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerini, sahabîlerin görüşlerini ve tâbîin tabakasından olan bazı âlimlerin fikirlerini tek tek zikretmiş ve naklettiği başka bir rivayetle, ilk dönemde verilen ruhsatın elbiselerin az olmasından kaynaklandığına temas etmiştir.²⁷

Yani âdetten banyo yapan bir kişinin elbise değiştirmesi gerekir. Dolayısıyla o dönemde elbisenin de az olması nedeniyle –cinsel ilişkide inzal olmaması durumunda- gusül alma zorunluluğu kaldırılmış ve elbise değişimine de gerek kalmamıştır. Esasen Câbir b. Abdullah'ın (öl. 78/697) “Rasûlullah zamanında hangi birimizin iki elbisesi vardı?”²⁸ sözü de bu dönemde –fakirlik veya başka nedenlerden dolayı- elbise konusunda bir sıkıntının olduğunu göstermektedir. Fakat Beyhakî'nin aktardığı rivayetten farklı olarak söz konusu husus, bazı kaynaklarda ” قلة الثياب /elbise azlığı” değil de, ” قلة الثبات /dindeki kararlılığının az olması” şeklinde aktarılmıştır ki bu da söz konusu hadiste ilk dönemlerde verilen ruhsatın sebebini daha anlaşılır kılmaktadır.²⁹

5.2. Köpeğin Bir Kaba Dokunması

“Abdullah b. Ömer diyor ki ben henüz bekâr bir genç iken Rasûlullah'ın (s.a.s.) mescidinde geceliyordum. O sırada köpekler camiye bevl (idrâr) ediyor, camide dolaşp, gelip gidiyorlardı ve hiçbir kimse bundan dolayı (yere) bir şey serpmiyordu.”³⁰ Beyhakî'nin naklettiği bu hadiste köpeğin dokunduğu yer ilk zamanlarda necis sayılmamış ve bu yer herhangi bir şeyle de temizlenmemiştir.

Beyhakî, tam emin olmamakla birlikte İbn Ömer tarafından nakledilen bu hadisin bazı rîvâyetlerle neshedildiğini söylemektedir. Nitekim Beyhakî bu hadisi aktardıktan sonra, bu olayın, ya köpeğin dokunduğu kapların temizlenmesiyle ilgili emirden önce vuku bulduğunu veya temizlenme

²⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/256-257.

²⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/256.

²⁸ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thrc. Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Dâru'l-İbni'l-Kesîr/el-Yemâne, 1993/1407), “Salât”, 2, 1/139.

²⁹ Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu Muvattai Mâlik*, thk. Muhammed Abdulkadir (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1420/1999) 1/401; Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr.), 3/249.

³⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/369; Buhârî, “Vudû”, 32; Süleymân b. Eşâ's el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd., *Sünenü Ebî Davûd*, thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr., (Beyrût: Dâru Risâleti'l-Alemîyye, 1430/2009), “Tahâret”, 134, 1/284.

emrinin olmamasının gerekçesi olarak köpeklerin bevlettikleri yerlerin bilinmemesiyle alakalı olduğunu söyleyerek söz konusu hadisin neshi konusunda emin olmadığına işaret etmektedir.³¹

Beyhakî'nin mezkûr hadisi nesh ettiğine ihtimal verdiği rivâyetleri ise eserinde, İbn Ömer'in rivâyetini aktarmadan önce zikretmiştir. Şöyle ki bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir köpeğin kabı yalması veya o kaptan içmesi durumunda, kabın bir rivâyette yedi, bir rivâyette altı defa su olmak kaydıyla bir defa toprakla temizlenmesi gerektiği, bir diğer rivâyette yedi defa su bir defa toprakla temizlenmesi gerektiği yönünde bilgiler verilmektedir. Başka bir rivâyette ise bir seferinde bir köpek yavrusunun dokunduğu yerin bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından temizlendiği bildirilmektedir.³² Bu bilgilerden yola çıkarak Beyhakî'nin emin olmamasına rağmen belli gerekçelerle bir konuda neshin olabileceği yönünde görüş belirttiği söylenebilir.

5.3. Ellerin Dizlerin Arasına Konulması (Tatbîk)

“Musab b. Sa'd anlatıyor. Ben (bâbam) Sa'd'ın yanında namaz kıldım ve (rükûda) ellerimi birbiriyle kapatarak iki dizimin arasına koydum. Bunun üzerine Sa'd, (böyle yapmamam için) ellerime vurdu. Musab diyor ki başka bir sefer yine onun yanında namaz kıldım ve ellerimi birbiriyle kapatarak iki dizimin arasına koydum. Bunun üzerine Sa'd ellerime vurarak şöyle dedi: “Oğulcuğum, (evet) biz böyle yapardık. (Fakat) Daha sonra bundan nehyolunduk ve ellerin avuç içlerinin dizlerin üstüne konulması hususunda emrolunduk.”³³ es-Sünen'de geçen bu hadiste, önceden rükûda ellerin iki dizin arasına alınmak suretiyle namaz kılındığı fakat sonradan bu uygulamanın nesh edildiği ve ellerin dizlerin üstüne konularak namaz kılındığı yönünde bilgi verilmektedir.

Beyhakî, söz konusu hadisi aktardıktan sonra namazda tatbikin nesh edildiğini başka rivâyetlerle de teyit etmektedir. Nitekim Beyhakî'nin naklettiği bu rivâyetlerde Hz. Ömer'in insanlara gelerek, namaz kılarken rükûda ellerin dizlerin üstüne konulmak suretiyle eda edilmesinin sünnete uygun olduğunu söylediği belirtilmektedir. Yine bu rivâyetlerde (Kûfe'den) Medine'ye geldiğinde namazda “tatbik” yapan sahâbî Ebû Sebre Ferve b. Müseyk'in uyarıldığı, Ebû Sebre'nin de bunu kendilerine Abdullah b. Mesûd'un (öl. 32/652-53) öğrettiği, bunun üzerine Ebû Sebre'ye bu uygulamanın kaldırıldığı yönünde bilgi verildiği nakledilmektedir.³⁴ Burada neshin dışında dikkati çeken bir diğer husus ise farklı konularda olduğu gibi bu konuda da Abdullah b. Mesûd'un bilinen bir uygulamaya muhalif kaldığıdır. Görüldüğü üzere Beyhakî sahâbîlerden gelen bazı rivâyetleri, sahâbî uygulamasını ve kâhir ekseriyetin taşıdığı kanaati esas alarak hadiste geçen uygulamanın mensûh olduğunu söylemiştir.

³¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/369.

³² Beyhakî, *es-Sünen*, 1/ 365-368.

³³ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/119; Müslim, “Mesâcid”, 535; Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti'- imâmi's-Sindî*, (Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmîyye.), “Tatbîk”, 1, 2/183.

³⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/119-120.

5.4. Oturarak İmamlık Yapmak

“Şa’bi’nin naklettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Sizden hiçbir kimse benden sonra oturarak imamlık yapmasın.”³⁵ Mürsel senetle aktarılan bu rivâyette, oturularak imamlık yapılmaması gerektiği belirtilmektedir.

Beyhakî, mürsel olması nedeniyle zayıf gördüğü bu hadisin mensûh olduğunu söylemiştir. Ardından bu hadisi nesheden rivâyetleri aktarmıştır. Şöyle ki Beyhakî’nin aktardığı rivâyetlerde Hz. Peygamber’in hastalandığı sırada Hz. Ebû Bekir’e namaz kıldırmasını emrettiği ve kendini iyi gördüğü bir sırada Hz. Abbâs ve Hz. Ali’nin yardımıyla camiye gidip namaz kıldırmakta olan Hz. Ebû Bekir’in yanında oturarak namaz kıldığı, bu durumda yine cemaatin Hz. Ebû Bekir’e uymaya devam ettiği ancak Hz. Ebû Bekir’in ise oturarak namaz kılan Hz. Muhammed’e iktida ettiği yönünde bilgi verilmektedir. Ayrıca rivâyetlerde daha sonra insanlardan, namaz safında Hz. Muhammed’in (s.a.s.) mi yoksa Hz. Ebû Bekir’in mi önde oldukları hususunda ihtilafa düştükleri ifade edilmektedir.³⁶

Dikkat edileceği üzere Beyhakî, mürsel olduğu için zayıf gördüğü bir hadisi sahih bir hadismişi gibi kabul edip daha sonra neshedildiğini ispatlamak için bu hadisi değerlendirmeye almıştır. Diğer taraftan bu durum, Beyhakî’nin mürsel olması nedeniyle zayıf gördüğü bir hadisi tamamıyla reddetmediğini göstermektedir.

5.5. Oruçlu İken Hacamatın Yapılması

“Şeddâd b. Evs anlatıyor: Rasûlullah (s.a.s.) Ramazan’ın on sekizinde –elimi tutmuş bir vaziyette- Bakî’de hacamat yapan bir kişiyle karşılaştı ve şöyle buyurdu: “Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur.”³⁷ Rivâyette oruçlu olduğu halde hacamat yapan ve yaptırın kişinin orucunun bozulduğu ifade edilmiştir.

Beyhakî bu rivâyeti farklı tariklerle aktardıktan sonra bu hadisin neshedildiğini ispatlamak için bir bâb açmış ve bu bâb altında bahsi geçen hadisi nesheden farklı rivâyetler nakletmiştir. Şöyle ki bu bâb başlığı altında geçen rivâyetlerde, oruçlu halde hacamat yapmak ile ilgili nehyin Mekke fethi sırasında (8/630) olduğu ve İmam Şâfi’nin, hacamatın orucu bozmadığıyla ilgili İbn Abbâs’tan (öl. 68/687) nakledilen haberin Vedâ haccında (10/632) vuku bulduğu yönündeki görüşü ifade edilmektedir. Yani hacamatın orucu bozduğu yolundaki hadis, zaman bakımından önce vârid olduğu için izin hadisi bu yasağı neshetmiştir. Yine bu rivâyetlerde Cafer b. Ebî Tâlib’e (öl. 8/629), yasaklamadan sonra ruhsat verildiği ve İbn Ömer’in oruçlu iken hacamat yaptığı halde bir süre sonra âdetine muhalif olarak hacamatı gece veya iftar vaktinde yaptığı yönünde bilgiler verilmiştir.³⁸

³⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/114.

³⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/114-318.

³⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/446; *Buhârî*, “Savm”, 32; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. M. Fuad Abdalbaki, (Şeriketu Mekteb ve Matbaat-u Mustafa el-bâbî ve evladîh, 1962:1382), “Savm”, 60, /144.

³⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/445-447.

Beyhakî zaman unsuru, sahâbî haberi, sebepsiz bazı uygulamaları ve Şâfiî'nin konuya yönelik kanaatini de delil göstererek mezkur hadisin neshedildiğini belirtmiştir.

5.6. İhramda Giyilecek Şeyler

İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette, Rasûlullah (s.a.s.) Arafat'ta bize hutbe verdi ve şöyle buyurdu: "İhramlı kimse izar bulamazsa seravil giysin, terlik bulamazsa mest giysin."³⁹ Rivâyette ridânın bulunmaması durumunda izârın giyilmesinden, terliğin bulunmaması durumunda ise mest giyilmesinden söz edilmektedir. İbn Ömer'den nakledilen rivâyette ise bu bilgilerin dışında giyilecek mestlerin aşık kemiğinin altında olacak şekilde kesilmesi emri de bulunmaktadır.

Beyhakî, giyilecek mestin kesilmesi hususunda bir neshin olacağını düşünmüş olsa gerek ki İbn Abbâs ve İbn Ömer'in rivâyetleri ekseninde bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Şöyle ki Beyhakî, İbn Ömer'in rivâyetinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz konusu emri hacdan önce Medîne'de verdiğini, İbn Abbâs'ın rivâyetinde ise bu emri Arafat'ta verdiğini ve bunun İbn Ömer'in kıssasından sonra vârid olduğunu söylemiştir. Beyhakî zaman bakımından daha sonra nakledilen emrin nâsîh olacağını ima etmiş ama her iki rivâyet arasında neshin olduğunu açık bir şekilde ifade etmemiştir.⁴⁰

Bununla birlikte Beyhakî konuyla ilgili Şâfiî'nin görüşüne de yer vermiştir. Nitekim Beyhakî, Şâfiî'nin giyilecek mestlerin belli bir kısmının kesilmesini söyleyen İbn Ömer rivâyetini tercih ettiğini ve İbn Abbâs'ın ise bu hususu, unutmaması, şüpheye düşmesi, sükût etmesi veya konunun ihtilafı olması nedeniyle aktarmadığını söyleyerek esasen Şâfiî'nin her iki hadis arasında bir nesih olgusunun olmadığı görüşüne sahip olduğuna işarette bulunmuştur.⁴¹ Biz Beyhakî'nin bu konuda Şâfiî ile aynı kanaati paylaşmadığını düşünüyoruz. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Beyhakî bu konuda nesih olduğunu açık bir şekilde ifade etmemiş ama neshin olduğuna işaret etmiştir. Beyhakî çok büyük bir ihtimalle çok bağlı olduğu Şâfiî'ye karşı muhalif konuma düşmemek için böyle bir tutum takınmıştır.

5.7. Mut'a Nikâhı

"İbn Mesud şöyle anlatıyor: Biz Rasûlullah (s.a.s.) ile birlikte bir savaştaydık. Kadınlar(ımız) yanımızda değillerdi. Biz de bu nedenle (kendimizi) hadım yapmak istedik. (Fakat) Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) bizi bundan nehyetti ve bir şey karşılığında belli bir süreye kadar (bulduğumuz beldede ki) kadınlarla evlenmemize ruhsat verdi."⁴² Rivâyette savaşta belli bir süre için evlenilebileceği yönünde Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından verilen bir ruhsattan söz edilmektedir. Beyhakî mut'a nikahının nesh edildiğiyle ilgili olarak birçok rivâyet aktarmıştır.

³⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 5/81; Benzer rivâyetler için bkz. *Buhârî*, "Hac", 27; *Müslim*, "Hac", 1178.

⁴⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 5/80-81.

⁴¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 5/80-81.

⁴² Beyhakî, *es-Sünen*, 7/326. Benzer rivâyetler için bkz. *Buhârî*, "Nikâh", 8, *Müslim*, "Nikâh", 404.

Fakat bu rivâyetlere geçmeden önce Beyhakî'nin bu konuda yaptığı değerlendirmelerden söz edilecektir. Şöyle ki Beyhakî, nehyin Hayber fethinde mi veya Mekke fethinde mi yapıldığı tartışmasına girmeden önce söz konusu rivâyetler etrafında çok tartışmalı bir değerlendirmede bulunmuştur. Nitekim Beyhakî bu değerlendirmesinde, İbn Mesûd'un konuyla ilgili naklettiği ve mensûh olan bir rivâyette geçen "biz genç iken (...bize ruhsat verildi)" ifadesinden yola çıkarak ruhsatın Hayber veya Mekke fethinden önce verildiğini iddia etmektedir. Şöyle ki Beyhakî, ruhsat sırasında genç olduğunu söyleyen İbn Mesûd'un hicrî otuz iki yılında altmış küsur yaşında vefat ettiğini, Hayber fethinin hicrî yedinci yılda, Mekke fethinin ise hicrî sekizinci yılda gerçekleştiğini belirtmiş ve gençlik/شباب yaşının kırkın altında olduğu kabulüne binaen İbn Mesûd'un Mekke fethi sırasında kırk veya kırka yakın yaşta olduğunu varsaymış (kesin değil) ve ruhsatın fetihden önce gerçekleştiğini iddia etmiştir.⁴³

Öte yandan Beyhakî'nin yasaklamayla ilgili olarak naklettiği rivâyetlerde yasaklamamanın Hayber'de veya Mekke fethinde yapıldığı yönünde ihtilaf vardır. Şöyle ki Hz. Ali, (ruhsatın devam ettiği görüşüne sahip olan) İbn Abbâs'ı sen dalgın birisin diyerek azarlamış ve mut'a nikâhının Hayber fethi sırasında yasaklandığını nakletmiştir. Aslında İbn Abbâs'ın daha sonra mut'a nikâhının leş, kan, domuz eti gibi haram olduğunu söylediği ve bu konuda sahip olduğu görüşten vazgeçtiği de kaydedilmektedir.⁴⁴ Bu söylenenlere karşın Abdullah b. Ömer'in mut'a nikâhı için Hayber fethinde yasaklandığı fakat Mekke fethinde (yine) ruhsat verildiği ve daha sonra kıyamet gününe kadar haram kılındığı yönündeki açıklaması konuyla ilgili rivâyetlerin sentezi niteliğindedir. Ayrıca İbn Ömer'in dışında bazı sahâbîler de bu yönde beyanda bulunmuşlardır.⁴⁵ Netice itibarıyla Beyhakî'nin naklettiği bu rivâyetlere göre mut'a nikâhı ihtilafsız neshedilmiştir.

5.8. Bazı Kaplarda Nebîz Tutulması

"Said b. Cübeyr'den naklen İbn Ömer ve İbn Abbâs, Rasûlullah'ın (s.a.s.), dubbâ, hantem, nakîr ve müzeffet (adlı) kapların kullanımını yasakladığına şahit olmuşlardır.⁴⁶ Rivâyetten de anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed (s.a.s.) daha önce bazı kapların- içinde tutulan nebîzin sarhoş edeceği düşüncesiyle- kullanımını nehyetmiştir.

Beyhakî söz konusu bu yasağın sonradan Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından kaldırıldığını söylemiştir. Şöyle ki Hz. Muhammed (s.a.s.), kaplarda tutulacak nebîzin helal olduğunu, kabın bir şeyi haram kılmayacağını ancak her sarhoş edici maddenin haram olduğunu buyurmak suretiyle yasağın

⁴³ Beyhakî, *es-Sünen*, 7/226.

⁴⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 7/ 227-328, 334.

⁴⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 7/328.

⁴⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 8/535; Müslim, "Eşribe", 1996; Nesâî, "Eşribe", 34. Dubbâ, kuru kabak, hantem yeşil testi, nakîr oyulan hurma ağacının kökü ve müzeffet ise testinin dışına ziftlenmiş kap anlamına gelmektedir. Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvinî, *Şerhu Müsnedü's-Şâfiî*, thk. Ebûbekir Vâil, (Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 1428/2007), 3/447.

kaldırıldığını bildirmiştir.⁴⁷ Beyhakî'nin naklettiği başka bir rivâyette ise nebîzi yasakladığı, başka bir rivâyette ise deriden mamul kaplardaki içecekleri yasakladığı fakat daha sonra bu yasağı kaldırdığı yönünde bilgiler de mevcuttur.⁴⁸

Görüldüğü üzere Beyhakî bu konuyla alakalı birçok rivâyeti bir araya getirmiş ve daha önce yasaklandığı belirtilen belli kapların kullanılması, nebîzin tutulması ve deriden olan kaplardaki içecekler gibi görünürde farklı olan hususlara ait hükümlerin bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yasaklandığını açıklamıştır.

5.9. Kabir Ziyareti

“Ebû Said el-Hudrî'nin naklettiği rivâyette Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Bundan böyle kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Zira bunlardan (alınacak) ibret vardır...”⁴⁹ Nakledilen rivâyette kabir ziyaretinin önce yasaklandığı fakat daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından izin verildiği bildirilmiştir.

Beyhakî, mezkûr hadisin neshedildiğini birçok rivâyeti zikrederek belirtmiştir. Bu rivâyetlerde yasağın kaldırıldığı belirtilmekle birlikte, kabir ziyaretinin hayrı arttırdığı, kalbi yumuşattığı, kişiyi zâhid kıldığı, gözleri yaşarttığı ve ahireti hatırlattığı hususunda bilgiler de verilmiştir. Ayrıca bu rivâyetler içinde en dikkat çekici olan ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) annesinin kabrini ziyaret etmek için müsaade istediği ve Allah'ın (c.c.) da buna izin verdiği, dolayısıyla kabir ziyaretinin yapılmasında bir sakınca bulunmadığı şeklinde aktarılan rivâyettir.⁵⁰

Sonuç

Yapılan bu araştırmada Hicrî 5. yy. hadisçilerinden olan Ebû Bekir Beyhakî'nin, hadislerin nâsîh ve menhûs olma yönleri üzerinde durduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca Beyhakî'nin fikhî konularda olduğu gibi hadislerin neshi konusunda da çok bağlı olduğu Şâfiî'nin görüşlerini prensip edindiği dikkatten kaçmamaktadır.

Beyhakî'ye göre nesih olgusu hem Kur'ân âyetlerinde hem de hadislerde söz konusudur. Fakat Beyhakî'ye göre ne Kur'ân âyetleri hadisleri neshedebilir ne de hadisler Kur'ân âyetlerini nesh edebilir. Hadislerin Kur'ân dışı vahiy olduğuna dair bir kanaate sahip olduğunu düşündüğümüz Beyhakî, muhtemelen hadislerin vahiy olma yönünü mahiyeti bakımından âyetler gibi değerlendirmedeğinden, hadis ve âyetler arasında çapraz bir nesih olgusuna ihtimal vermemiştir. Yani mademki Kur'ân âyetleri vahyin keyfiyeti bakımından hadislerden farklı bir kategoride değerlendiriliyor, o halde bu âyetleri ancak kendi kategorisinde olan âyetler neshedebilir, hadisler

⁴⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 8/536.

⁴⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, 8/539-540.

⁴⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/128; Müslim, “Cenâiz”, 927.

⁵⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/127-129.

neshedemez. Bu yaklaşım aynı şekilde hadisler için de söz konusudur. Kısaca âyet ve hadislerin vahiy kaynaklı olma yönü farklı olduğu için âyet ve hadisler ancak kendi içinde nâsîh mensûh olabilir.

Yine Beyhakî hadislerin Kur'ân âyetlerine aykırılık arz etmediği görüşüne sahiptir. Bu görüş, sahih kabul edilen bir hadisin sahih kabul edilmeden önce Ku'rân âyetlerine arz edilmesi gerektiği öngörüsünün pratikte Beyhakî gibi muhaddisler tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Diğer taraftan Beyhakî hadisler arasında neshin gerçekleşmesi için birtakım şartlar öngörmüştür. Ayrıca Beyhakî bazen hadisler arasındaki nesih konusunda Abdullah b. Mesûd ve Mutarrif b. Abdullah gibi sahâbe ve tâbiînden olan kişilerin şahsi görüşlerini tercih etmemiş ve bu görüşleri eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Bu yaklaşım, Beyhakî'nin bireysel nitelikli olup çoğunluğun benimsediği görüşe muhalif olan kanaati dikkate almadığını göstermektedir.

Bu bilgilerin yanı sıra Beyhakî'nin nesih ile ilgili tartışmalarda tercih ettiği hadisin veya anlamın belli karinelere dayandığını söyleyebiliriz. Örneğin Beyhakî nesih konusunda tercih ettiği hadisin "*Sahihayn'de*" geçen hadislerden olması yönünde bir prensip benimsediği görülmektedir. Ayrıca Beyhakî'nin nesih konusunda Medîne ehline ait görüşlere daha çok itibar ettiği gözlemlenmektedir. Bu iki misalden yola çıkılarak Beyhakî'nin mutaassıp bir fakih ve muhaddis olmadığı; Ehl-i Hadis ve Ehl-i Hicaz ekolünden hem usul hem de fûru konularında faydalandığı ama her hâlükârda mihverini Şâfiî usulünün oluşturduğu, dolayısıyla Beyhakî'nin Hadis ve Sünnete yakın ekol veya grupların metodolojilerinden yeri geldikçe faydalanmaktan uzak durmadığı, kuşatıcı ve kucaklayıcı bir muhaddis olduğu söylenebilir. Son olarak Beyhakî'nin yazdığı eserler arasında birçok açıdan öne çıkmış olan *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı eserinde, aralarında nesih ilişkisi bulunan birçok hadisin tartışılarak açıklandığı görülmektedir.

Kaynakça

Altunova, Mehmet Fatih. *Beyhaki ve delailü'n-nübüvve Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Atmaca, Veli. "Beyhakî'nin Kitâbu'd-de'avâtî'l-kebîr'i ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Önemi". *EKEV Akademi Dergisi* 11/30 (2007), 129-140,

http://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2007_30/2007_30_ATMACAV.pdf.

Aydınlı, Aydınlı. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V.Y., 8. Basım. 2015.

Aynî, Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî fî şerhi sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Bâcî, Süleyman b. Halef b. Sa'd. *el-Müntekâ şerhu Muvattai Mâlik*. 7 Cilt. thk. Muhammed Abdulkadir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1420/1999.

Bayraktutar, Muammer. *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*. 1 Cilt. Ankara: Otto Yayınları, 1. Basım, 2015.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*, 11 Cilt. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 3. Basım, 1424/2003.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 6 Cilt. thrc. Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru'l-İbni'l-Kesîr/el-Yemâme, 3. Basım, 1993/1407.

- Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif. *et-Ta'rifât*. 1 Cilt. thk. Heyet. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Çelebî, Mustafa b. Abdullah Kâtib, *Keşfü'z-zunûn a'n esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 6. Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eşa's el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Davûd*. 7 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaûd. v.dğr.. Beyrût: Dâru Risâleti'l-Alemîyye, 1430/2009.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. 15 Cilt. thk. Abdulmutî Emin Kalacî. Karâçî/Beyrût: Câmiâtü'd-Dirâsâtî'i-İslâmîyye/Dâru Kuteybe, 1. Basım, 1412/1992.
- Esen, Hüseyin. "Serahsî'nin Nesih Anlayışı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32. (2010), 9-40, <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=87baaeae-b05a-4067-aaa7->
- Hazimî, Ebû Bekir Muhammed b. Musa. *el-İ'tibâr fi'n-nâsihi ve'l-mensûh mine'l-âsâr*. Haydârbâd: Dâru'l-Mearifi'l-Osmanîyye, 2. Basım, 1358/1939.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. 50 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâûd v. dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle., 1. Basım, 1999/1420.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 5 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâûd, Muhammad v.dğr. Dimâşk: Dâru Risâleti'l-A'lemîyye, 2. Basım, 2009/1430.
- Kandemir, M. Yaşar. "Beyhakî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/58-61. İstanbul: TDV. Yayınları, 1992.
- Kazvinî. Abdulkerim b. Muhammed. *Şerhu Müsnedü's-Şâfiî*. 4. Cilt. thk. Ebûbekir Vâil. Katar: Vizâretü'l-Evkâf. 1. Basım. 1428/2007.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadiste Nâsih Mensûh İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1968.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 5 Cilt. thk. Muhammed Fuad Abdu'l-Bakî. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye/Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1991/14129.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti'imâmî's-Sindî*. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmîyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ. *Sünenü't-Tirmizî*, 5 Cilt. thk. M. Fuad Abdalbaki. Şeriketu Mekteb ve Matbaat-u Mustafa el-Bâbî ve Evladîh, 1962/1382.
- Topaloğlu, Nuri. "Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 333-338. <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/4001>.
- Yiğit, Eyyüp. *İmam Beyhakî'nin Hayatı ve İtikadi Görüşleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yüksel, Macit. "Hz. Muhammed'den Sonra Nesih Meselesi" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009). 295-304. http://isamveri.org/pdfdrq/D02533/2009_13/2009_13_MACITY.pdf
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâûd v.dğr. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle. 1405/1985.